

KATRÍN AXELSDÓTTIR

BROTTSKAFNIR STAFIR Í KONUNGSBÓK EDDUKVÆÐA

1.

KONUNGSBÓK eddukvæða, Codex Regius, GKS 2365 4to, er talin frá því um 1270. Í handritinu er nokkuð um að stafir og jafnvel orð hafi verið skafin brott. Enn má þó oft greina hvað stóð þar í upphafi. Talið er að þetta hafi verið gert löngu eftir að handritið var skrifað. Þessar síðari tíma lagfæringar eru tvenns konar. Annars vegar er um það að ræða að skafin hafa verið brott orð og stafir sem Konungsbókarskrifarinn sjálfur hafði áður leiðrétt á einhvern hátt (yfirleitt með punktum undir), og í nokkrum tilvikum hafa verið skafin brott tvírituð orð (Wimmer, Finnur Jónsson 1891:lxix). Þetta eru skiljanlegar lagfæringar sem eiga rétt á sér. Hins vegar er um að ræða ýmsar aðrar umdeildari lagfæringar. Um þær segja útgefendur handritsins, Ludvig Wimmer og Finnur Jónsson (1891:lxix), og kveða þar fast að orði:

De må alle uden undtagelse være foretagne i forholdsvis sen tid af en meget ukyndig læser, som har søgt at fjerne bogstaver, stavelser og ord, der forekom ham overflødige, eller var ham uforståelige, skönt de i de fleste tilfælde er absolut nødvendige på de pågældende steder.

Þeir telja þó að sami maður hafi gert allar leiðréttingarnar, bæði þær sem áttu rétt á sér og hinar (Wimmer, Finnur Jónsson 1891:lxix). Þeir giska svo á að hér hafi verið að verki sami maður og skýrði stafi og krabbaði ýmislegt í handritið á 16. öld (Wimmer, Finnur Jónsson 1891:lxix). Það er alveg óvíst, en nánar verður rætt um tímasetningu lagfæringanna síðar.

Hér á eftir verður sjónum eingöngu beint að þeim lagfæringum sem Wimmer og Finnur Jónsson töldu að ættu *ekki* rétt á sér, en þær eru 29 talsins.¹

¹ Tuttugu af þessum dæmum (þ.e. þau dæmi þar sem merking kann að hafa breyst við lagfæringarnar) hafa verið athuguð í handritinu. Forverði Árnastofnunar, Hersteini Brynjúlfs-syni, þakka ég aðstoð og góð ráð.

2.

Rúmur helmingur lagfæringanna snýst um fyrstupersónuviðhengið *-k*, ýmist eitt sér eða með eftirfarandi neitunarviðskeyti (*-a*, *-at*). Í töflu 1 er yfirlit yfir fyrstupersónuviðhengi, fyrstupersónufornafn og neitunarviðskeyti sem hafa verið skafin brott:

Tafla 1. – Brottskafin persónuviðhengi, persónufornöfn og neitunarviðskeyti í Codex Regius

Persónuviðhengi, <i>-k</i>	7
Persónufornafn, <i>ek</i>	2
Persónuviðhengi með neitunarviðskeyti, <i>-ka</i> , <i>-kat</i>	8
Neitunarviðskeyti án persónuviðhengis, <i>-a</i>	2
Neitunarviðskeyti ásamt hluta miðmyndarendingar, <i>-ka</i>	1
<i>Alls</i>	20

Sjö sinnum er persónuviðhengið *-k* eitt sér skafið brott, tvisvar persónufornafnið *ek*, átta sinnum persónuviðhengi með neitun (*-ka* eða *-kat*), tvisvar er um að ræða neitunina *-a* án persónuviðhengis, enda er sögnin í 3.p., og loks er eitt dæmi um brottskafið *-ka* þar sem *k*-ið er hluti af miðmyndarendingunni *-sk*- (sbr. Wimmer, Finnur Jónsson 1891:lxix).

Þessar aðgerðir kynnu að benda til þess að á tíma leiðréttinganna hafi hin fornu neitunarviðskeyti og fyrstupersónuviðhengið verið orðin mönnum framandi. Uppskriftir á dróttkvæðum sýna að þekking manna á neitunarviðskeytum er farin að dvína þegar á síðari hluta 13. aldar og skrifarar Flatteyjarbókar, seint á 14. öld, misskilja þau oft (Katrín Axelsdóttir 2001:60–61, 66).

Það skipti kannski litlu máli að persónutáknunin væri fjarlægð því að persónan var oftast einnig tilgreind með fornafni.² En þegar neitunin er fjarlægð snýst merkingin auðvitað við, en reyndar getur gagnstæð merking oft staðist líka í kvæðunum.

² Í sjö tilvikum er persónuviðhengið *-k* eitt sér skafið brott. Í sex tilvikanna er persónufornafnið *ek* einnig til staðar og fær að halda sér. Í sjöunda tilvikinu (Atlamál 91) talar Guðrún Gjúkadóttir um sjálfa sig í 3.p. og því er ekki óeðlilegt að „munc“ hafi verið breytt í „mun“. Þessar sjö lagfæringar hafa því ekki verið gerðar út í bláinn. Útgefendur eddukvæða hafa meira að segja stundum farið að dæmi þess sem skóf, við Atlamál 91 (*mun*) (Edda I 1962:261, Dronke 1969:95, Eddukvæði 1976:459, Eddukvæði 1998:347), Guðrúnarkviðu I 19 (*þóttu*) og Guðrúnarkviðu II 20 (*gerða*) (Eddukvæði 1976:365, 400, Eddukvæði 1998:265, 297).

Í fljótu bragði mætti ímynda sér að þeim sem skóf stafina brott hafi fyrst og fremst verið í nöp við persónuviðhengin og neitunarviðskeytin hafi fengið að fjúka í leiðinni, jafnvel óvart. Vissulega eru mörg dæmin þannig, ýmist viðhengi eða viðhengi með neitun. En dæmin tvö um að *-a* sé skafið brott eitt sér sýna að athyglin beindist líka að sjálfum neitunarviðskeytunum.

3.

Dæmin um brottskafin neitunarviðskeyti (*-a* og *-at*) eru ellefu og verða þau nú athuguð nánar. Stuðst var við útgáfu Neckel og Kuhn, *Edda* I 1962, en svigum er bætt við hér um brottskafna stafi.³

- (1) var(ca) ec heima,
þá er þér heitið var,
at sá einn er giðf er með goðom.’
(Alvíssmál 4)

Þór mælir hér til Alvíss sem er kominn að sækja konuefni sitt, dóttur Þórs. Vandséð er að neituninni megí sleppa; Þór segist ekki hafa verið heima. En síðasta línan er afbökuð og heildarmerking vísuðhelmingins er torskilin hvort sem neitunin er höfð með eða ekki. Ef til vill var neitunarviðskeytið skafið brott til að freista þess að fá einhvern botn í vísuna, þótt það hafi ekki tekist.

- (2) sízt í hansca þumlungi
hnúçþir þú, einheri,
oc þóttis(ca) þú þá Þórr vera.’
(Lokasenna 60)

Hér ávarpar Loki Þór og rifjar upp þegar þrumuguðinn faldi sig í hanska. Óneitanlega virðist fást betri merking með neitun, en þó er hugsanlegt að sá sem leiðrétti hafi skilið síðustu línuna írónískt, jafnvel sem spurningu, og þess vegna hafi hann skafið neitunina brott: ‘og þú þóttist þá vera Þór!’, ‘og þóttist þú þá vera Þór?’

³ Staðirnir í handritinu eru þessir (blaðsíða og lína): 38:13, 32:31, 82:38, 54:28, 45:17, 54:32, 69:32, 86:15, 84:24, 85:5, 86:27.

- (3) ‘Veit(cað) ec, hvart verð launið
at vilia ossom;
glæpr er gestz qváma,
ef í goriz nacqvað.’

(Atlamál 32)

Merkingarinnar vegna ætti hér að vera neitun: ‘ég veit ekki hvort þið launið verðinn samkvæmt vilja okkar’. Leiðréttingin virðist fljótt á litið ekki geta átt neinn rétt á sér.

En sögnin *vita* hefur ýmsar merkingar og merkingarblæbrigði. Í fornu máli voru blæbrigðin vafalaust fleiri en í nútímamáli. Í orðabók Fritznars (III 1883–1896:969–971) eru hvorki fleiri né færri en 18 töluliðir. Einn þeirra er skilgreindur ‘søge at komme til Kundskab om noget’ og meðal dæma eru: *vit ok með þér, hvárt þú þykkiz ónytsamligr þræll þíns lausnara* (*Heilag.m.s.* II: 593), *sá skal vita, er á strenginum heldr, hvárt hann skelfr af því, at vér hrærum hann* (*Flateyjarbók* II:129). Sögnin er reyndar stundum notuð í þessari merkingu í nútímamáli (t.d. *vittu hvort hún er komin*), en merkingin hefur vísast verið tíðari í fornu máli. Verið getur að sá sem skóf stafi úr Codex Regius hafi kosið að leggja þessa merkingu í sögnina *vita* á þessum stað: ‘Ég kanna hvort þið launið verðinn samkvæmt vilja okkar’. Þá er skiljanlegt að hann hafi skafið neitunarviðskeytið brott.

- (4) rétt em(ca) ec
ráðspacr taliðr,
né in heldr framvís,
farit, þatz ec vissac.’

(Grípiþspá 21)

Grípir lýsir hér hversu lítið hann veit; hann er hvorki talinn ráðspakur né framvís. Ómögulegt er að túlka vísuna þannig að fyrri liðurinn sé jákvæður, þ.e. að Grípir sé ráðspakur en ekki framvís. Í fornum kveðskap eru hins vegar til dæmi þess, afar fá að vísu, að tvennu sé neitað með aðeins einu neitunarorði, neitunartengingunni *né*. Meðal fárra dæma er: *scósmiðr þú verir / né szepti-smiðr* (Hávamál 126) ‘þú verir hvorki skósmiður né skeftismiður’. Sá sem leiðrétti hafði hugsanlega dæmi eins og þetta í huga þegar hann skóf brott neitunarviðskeytið í Grípiþspá. Hávamál eru líka í Codex Regius.

- (5) 'Mun(ca) ec ganga,
 áðr gumnar vacna,
 oc halda of vísa vorð;
 (Helgakviða Hjörvarðssonar 23)

- (6) Er(a) með lǫstom
 lǫgð ævi þér,
 láttu, inn ítri, þat,
 ǫðlingr, nemaz!
 (Grípisspá 23)

Í (5) og (6) kemur jafnt til greina jákvæð og neikvæð merking og þeim sem leiðrétti hefur kannski fundist jákvæð merking eiga betur við.

- (7) Segia mun ec þér, Gunnarr
 — siálfr veiztu gorla —,
 hvé ér yðr snemma
 til saca réðot;
 varð(cat) ec til ung,
 né ofþrungin,
 fullgædd fé
 á fleti bróður.
 (Sigurðarkviða in skamma 34)

Hér kemur til greina sama skýring og við (4). Sá sem leiðrétti vissi að hægt var að neita tvennu með tengingunni *né* einni saman. Þess vegna skóf hann brott neitunarviðskeytið, kannski líka til að bæta hrynjandina.

Einnig kemur hér til greina að sá sem skóf hafi kosið að túlka fyrri liðinn jákvætt, 'ég var of ung'. Þarna mælir Brynhildur Buðladóttir til manns síns, Gunnars Gjúkasonar, og vísar til þess þegar Gunnar fékk hennar með prettum. Hugsanlega lagði hann eftirfarandi skilning í síðari helming vísunnar og skóf þess vegna brott neitunarviðskeytið: '(ég játaðist þér því að) ég var of ung (og óreynd), en ekkert neyddi mig til þess, enda var mér einskis vant heima hjá bróður mínum.'

- (8) 'Segit iþ sannasta:
 hverr vá son Buðla?

em(ca) (ec) lítt leikinn,
lífs tel ec vón ǫnga.’
(Atlamál 90)

Atli Buðlason rís hér upp í þann mund sem hann er veginn. Þriðja línan hefur verið skýrð á þann veg að Atli segist illa leikinn (= ekki lítið leikinn). *Leikinn* er þá lýsingarháttur sagnarinnar *leika*. En í málinu var einnig til lýsingarorðið *leikinn*, ‘tilbøielig, oplagt til Skjemt eller Lystighed’ (Fritzner II 1883–1896:472), ‘playful, gay’ (Cleasby, Vigfusson (1874) 1957:382). Ef sá sem leiðrétti lagði þennan skilning í orðmyndina *leikinn* hefur hann e.t.v. talið að merking 3. vísuorðs væri ‘mér er lítt skemmt’, og þá var neitunarviðskeytinu ofaukið.

(9) hǫgom vér hálftr yrkiom,
hann er scapdauði,
lifir(a) svá lengi,
lǫscr mun hann æ heitinn.’
(Atlamál 61)

Merking síðustu tveggja línanna virðist hér jafnvel ljósari ef neitunarviðskeytinu er sleppt: ‘hann mun æ talinn löskur (= duglaus), svo lengi sem hann lifir’. Þennan skilning virðist Dronke (1969:88) leggja í línurnar: ‘However long he lives, he will always be called worthless’, þótt hún láti viðskeytið haldast í texta vísunnar í útgáfu sinni.

(10) ‘Kann(ca) ec slícs synia,
sé ec til ráð annað,
hálftr hǫgligra,
— hǫfnom opt góðo —:
(Atlamál 70)

Hér virðist fást betri merking ef neitunarviðskeyti er sleppt. Yfirleitt er viðskeytið haft með í útgáfum, en þó ekki alltaf, sbr. *Eddukvæði* 1998.

(11) Sværo léztu þína
sitia opt grátna,
fan(ca) ec í hug heilom
hióna vætr síðan.’
(Atlamál 96)

Hér er neitunarviðskeytinu í raun ofaukið; nóg er að neita með orðinu *vætr*.⁴ Í útgáfum er neitunarviðskeytinu stundum sleppt, sbr. *Eddukvæði* 1976 og *Eddukvæði* 1998.

Hér hefur verið litið á ellefu staði. Til glöggvunar verður tekið saman það sem sagt hefur verið: Í einu dæmanna fékkst betri merking með neitun en vísan var samt torskilin, (1), í tveimur dæmum fékkst betri merking með því að hafa neitun, þótt hugsanlega hefði mátt sleppa henni, (2)–(3). Í sex tilvikum mátti neitunarviðskeytið missa sig, ýmist af því að neikvæð merking komst til skila með öðrum hætti, (4) og (7), eða merkingin gat verið jákvæð, (5)–(8). Að lokum eru þrjú dæmi, (9)–(11), þar sem merkingin er jafnvel betri ef neitunarviðskeytinu er sleppt og í tveimur dæmanna hafa sumir útgefendur meira að segja farið þá leið.

Niðurstaðan er þá sú að í aðeins þremur dæmum af ellefu væri eðlilegra að hafa neitun og í engu af dæmunum ellefu er alveg nauðsynlegt að hafa neitun.

Þá má vissulega efast um að sá sem skóf hafi verið jafn illa að sér og talið hefur verið. Ef til vill var hann vel kunnugur hinum fornu neitunum en fannst kvæðin einfaldlega batna ef þeim var sleppt. Í tvígang á hann þar samleið með útgefendum eddukvæða.⁵ Þessu til stuðnings má benda á að oft lætur hann neitunarviðskeyti óhreyfð í næsta nágrenni við viðskeyti sem hann skefur brott.⁶

4.

Þá er að líta á aðrar leiðréttingar en þær sem snerta persónuviðhengi og neitunarviðskeytin *-a* og *-at*, en þær eru af ýmsum toga:⁷

(12) ‘Hvat er þat recc(a),
er í ráðom telz
flióðs ins fagrglóa?
(Alvíssmál 5)

⁴ Það hafði í öndverðu jákvæða merkingu, sbr. nafnorðið *vættur*, og neitunin fólst í neitunar-orðinu *ne*. Þegar það hvarf fór *vætr* eitt sér að bera neitunarmerkinguna.

⁵ Svo var einnig um nokkra staði þar sem persónuviðhengi eitt sér hafði verið skafið brott, sjá nmgr. 2

⁶ Þannig eru t.d. neitunarviðskeyti í 20., 21., 22. og 23. vísu Grípisspár en þau eru aðeins skafin brott í 21. og 23. vísu.

⁷ Þær eru á eftirtöldum stöðum í handritinu: 38:14, 78:35, 34:24, 2:11, 3:16, 29:23, 84:16, 28:15, 74:12.

Þessi leiðrétting er óskiljanleg, því að síðasta orð fyrstu línunnar hlýtur að vera ef.ft. orðsins *rekkr*. Þess ber hins vegar að gæta að í næstu línu fyrir ofan í handritinu er leiðréttingin sem fjallað var um í (1). Skýringin kann þá að felast í því að sá sem skóf hafði augastað á efri staðnum, fór línuvillt og byrjaði að skafa aftan af orðinu *recca*. Í raun var tvöföld ástæða til að láta sér missýnast; þarna stóð ekki aðeins *-a* heldur *-ca*, líkt og í *varca*. Hann áttaði sig svo á mistökunum og tók til við að skafa í línunni fyrir ofan.

(13) Niðiar(gi) hvøtto Gunnar

né náungr annarr,

rýnendr né ráðendr,

né þeir er ríkir vóro;

(Atlakviða 9)

Við dæmi (4) hér að framan var minnst á að þess eru dæmi að tvennu sé neitað með neitunartengingunni *né* einni saman: *scósmiðr þú verir / né sceptismiðr*. Sá sem leiðrétti hafði hugsanlega slíkt í huga þegar hann skóf hér brott neitunarviðskeytið *-gi*.

(14) Þá qvað þat Þrymr,

þursa dróttinn:

‘Hvar sáttu brúðir

bíta hvassara?

sáca ec brúðir

bíta (in) breiðara,

né inn meira mið

mey um drecca.’

(Þrymskviða 25)

Hér hefur *in* í 6. vísuorði verið skafið brott. Ástæða þess er væntanlega sú að sambærilegt orðalag er í 3. vísuorði, og þar stendur ekki *in hvassara*. Þetta hefur þá verið gert til samræmis og alls ekki án umhugsunar.

(15) Þat man hon fólcvíg

fyrst í heimi,

er Gullveig(o)

geirom studdo

(Völuspá 21)

Talið hefur verið að lokasérhljóðið í nafninu *Gullveig* hafi verið skafið brott.⁸ Athugun á handritinu leiddi hins vegar í ljós að sennilega hefur ekkert verið átt við skinnið á þessum stað.⁹ Það er ekki einsdæmi að nöfn sem enda á *-veig* séu endingarlaus í þolfalli. Í Hyndluljóðum í Flateyjarbók (frá 14. öld) er þolfallsmyndin „Aalmueig“ (*Flateyjarbók* I 1860:13). Í Völuspá í Hauksbók (frá 14. öld) er myndin „Gullueig“ á þessum stað (*Hauksbók* 1892–1896:190), en þar er textinn öðruvísi og nafnið í nefnifalli.

(16) Sá hon þar vaða
þunga straua
menn meinsvara
oc morðvarga,
oc þann(z) annars glepr
eyrarúno;
(Völuspá 39)

Hér hefur tilvísunarviðhengið *-z* verið skafið brott. Það kann að hafa verið gert að athuguðu máli. Þess eru dæmi að tilvísunarfornafni sé sleppt á eftir ábendingarfornafni, sbr. Nygaard (1906) 1966:262, Nygaard 1917:39, en eitt dæma hans er einmitt úr Codex Regius, Grípisspá 36: *ef ec scal mærrar / meyar biðia / qðrom til handa, / þeirar ec unna vel.* Hér stendur ekki *þeirar* er *ec unna vel*.

(17) hrópi oc rógi
ef þú eyss á (h)oll regin:
á þér muno þau þerra þat.
(Lokasenna 4)

Hér hefur *h* verið skafið brott þannig að orðinu er breytt úr *holl* í *oll*, sem stenst einnig merkingarlega.

(18) ‘Eggia ec yðr, iarlar,
auca harm stóran
vífs ins vegliga, vilia ec þat líta;
(Atlamál 58)

⁸ „det udraderede o kan endnu følges helt.“ (Wimmer, Finnur Jónsson 1891:98).

⁹ Þetta er samdóma álit okkar Hersteins Brynjúlfssonar, forvarðar á Árnastofnun.

Hér er til athugunar síðasta orð annars vísuorðs. Talið er að skrifari Codex Regius hafi ritað fyrst „storan“ í ógáti, síðan hafi hann breytt *a í o* og *n í m*. Seinna hafi síðasti leggur *m*-sins verið skafinn brott, af sama manni og hér hefur verið fjallað um (Wimmer, Finnur Jónsson 1891:186, 195). Það sem hér skiptir máli er að merkingarlega kemur hvort tveggja jafnt til greina, atviks-orðið *stórum* og lýsingarorðsmyndin *stóran*. Í útgáfum er jafnan höfð myndin *stóran*, að hætti þess sem skóf, en ekki er tekið tillit til ásetnings skrifarans sjálfs.

(19) Enn Hlórriði,
er at hǫndom kom,
brát lét bresta
brattstein (gləri);
sló hann sitiandi
súlur í gognom;
báro þó heilan
fyr Hymi síðan.
(Hymiskviða 29)

Á undan orðinu *gləri* hafði skrifari Codex Regius ritað „itva“ en sett punkta undir til merkis um að það væri rangt, og svo ritaði hann þar fyrir aftan „gləri“.¹⁰ Hugsanlega fannst þeim sem skóf brott orðið *gləri* að *í tvau* ‘í

¹⁰ Þetta er sérkennileg leiðrétting hjá skrifara Codex Regius, orðin *gləri* og *í tvau* eru ólík. Því er ekki sennilegt að um mislestur hafi verið að ræða þegar hann ritaði fyrst *í tvau*. Hugsanlega stóð *í tvau* í forriti Codex Regius en skrifarinn hefur kosið að breyta því. Gíska má á ástæðuna. Í Martinus sögu biskups segir frá glerkeri sem fellur á steina en brotnar eigi og stuttu síðar segir frá stöplum sem erfitt er að brjóta (*Heilagra manna sögur* I 1877:570, 571). Þetta minnir á efni 29. vísu Hymiskviðu. Ef til vill þekkti skrifari Codex Regius Martinus sögu og skrifaði þess vegna *gləri* í stað *í tvau* eins og kannski stóð í forriti hans. Frásagnir Martinus sögu af glerkeri og stöplum eru á sömu opnu í handritinu AM 645 4to (*A Book of Miracles* 1935:64v, 65r). Sá hluti handritsins er talinn frá 1225–1250 (*Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre* 1989:333). Það er hugsanlegt að AM 645 4to hafi verið fyrirmynd skrifara Codex Regius. En Martinus saga hefur verið víða til, og öll handrit hennar hafa átt það sammerkt að skammt hefur þar verið milli glerkers og stöpla. Fyrirmyndir gætu svo vissulega verið aðrar, sjá. t.d. Dálóga Gregoríusar II, Benedictus sögu, en þar er talað um glerker sem springur í sundur og stein (*Heilagra manna sögur* I 1877:203). Líkindin eru samt ekki eins og mikil og við Martinus sögu. — Önnur skýring á leiðréttingu skrifara Codex Regius er hugsanleg. Hann hefur e.t.v. ritað *í tvau* af misgáningi af því að þessi orð stóðu aðeins frammar í handritinu, í Hymiskviðu 12. Honum hafa kannski verið þau minnisstæð eða þá að hann leit á rangan stað í forriti sínu. Hann hefur svo áttað sig í tíma og leiðrétt textann. Ef þessi skýring á við rök að styðjast hefur orðmyndin *gləri* staðið í Hymiskviðu 29 í forriti Codex Regius.

tvennt' væri betri lesháttur. Þegar hér er komið sögu í Hymiskviðu hefur Hymir jötunn manað Þór (Hlórriða) til að brjóta bikar sem er þeirrar náttúru að hann brotnar eingöngu á höfði Hymis sjálfs, en það veit Þór ekki. Í 29. vísu er lýst árangurslausum tilraunum hans til að brjóta bikarinn. Orðið *gler* er talið eiga við bikarinn og *brattsteinn* er talið merkja 'súla'. Hugsanlega fannst þeim sem skóf brott orðið *gleri* að ósennilegt væri að bikarinn sterki væri úr svo veigalitlu efni. Hann hefur kannski álitid að *brattsteinn* væri bikarinn og skilið vísuna þannig að Þór hafi reynt að láta bikarinn brotna í tvennt (*í tvau*). Einnig getur verið að hann hafi eins og aðrir talið að *brattsteinn* merkti 'súla' og það væri þá í báðum vísuhelmingum talað um að súlur brotnuðu. Ef hann hefur lagt þennan skilning í vísuna hefur hann talið að ekki væri minnst á bikarinn þar, heldur einungis vísað til hans í 7. vísuorði.

(20) ef þeir mætti mér
margra súta
trygðir vinna,
(né) ec trúa gerðac.

(Guðrúnarkviða önnur 20)

Á undan *né* ritaði skrifari Codex Regius „ef“, sá sig um hönd með því að rita punkta undir og ritaði því næst „ne“. Um þetta má segja það sama og um dæmið í (19). Ef til vill fannst þeim sem skóf brott orðið *ne* 'en ekki' að *ef* ætti merkingarlega betur við.

Hér hefur verið litið á níu staði. Segja má að í einu tilviki eigi leiðrétting engan rétt á sér, (12). Í fjórum tilvikum, (13)–(16), koma leiðréttingarnar kannski á óvart en þær eru þó í samræmi við aðra staði í eddukvæðum, og í einu þessara tilvika hefur líklega ekkert verið skafið. Í fjórum tilvikum, (17)–(20), fékkst önnur en kannski sums staðar jafngóð merking við leiðréttingu. Það er því aðeins í einu af þessum níu dæmum að leiðrétting á engan rétt á sér.

Þetta kemur heim við það sem sagt var hér að framan um neitunarviðskeytin *-a* og *-at*: Sá sem skóf brott orð og stafi í Codex Regius hefur ekki verið jafn illa að sér og talið hefur verið. Hann hefur ekki skafið orð og stafi brott í hugsunarleysi. Þetta merkir þó ekki að skilningur hans á vísunum hér að framan sé réttur; hér hefur aðeins verið reynt að sýna fram á hvað kann að hafa vakað fyrir honum. En ummæli Ludvigs Wimmer og Finns Jónssonar, sem vitnað var til í 1. hér að framan, standast ekki.

5.

Leiðréttingar sem hér hefur verið fjallað um eru ekki þær einu í Codex Regius. Þar eru einnig nokkrar leiðréttingar af öðrum toga, aðallega nokkrar sem fólust í því að strikað var fínlega yfir einstaka orð, og í eitt skiptið var rétt orð skrifað á spássíuna. Wimmer og Finnur Jónsson (1891:lxvii–lxviii) töldu með traustum rökum að þessar lagfæringar hefðu verið gerðar á 14. öld og gerðar af manni sem var vel að sér. Wimmer og Finnur Jónsson (1891:lxxi) hölluðust aftur á móti að því að sá sem skóf hefði sennilega verið að verki á 16. öld. Þetta ályktuðu þeir af því að hann hefði verið illa að sér, og því líklega sami maður og spillti handritinu með klessum og krabbi á 16. öld. Nú hafa verið leiddar líkur að því að hann hafi alls ekki verið illa að sér. Ekkert mælir þess vegna á móti því að skafnar leiðréttingar séu frá sama tíma og yfirstrikanimar, jafnvel eftir sama mann. Sá sem skóf kann því að hafa verið 14. aldar maður.

Í skólum miðalda lögðu menn stund á málfræði, en *grammatica* var ein hinna sjö frjálsu lista, *septem artes liberales*. Þá lásu þeir forna texta. Alþekkt er að í latínukennslu var kenndur munur á stuttum og löngum sérhljóðum. Fyrsti málfræðingurinn hefur verið í skóla þar sem slíkt var kennt. Til minnis var þess háttar efni stundum bundið í kveðskap, t.d. hjá Serlo af Wilton á 12. öld (Serlon de Wilton 1965). Áþekkt íslenskt efni eru þrjár dróttkvæðar vísur í Fjórðu málfræðiritgerðinni. Þær eru ortar að því er virðist til þess að sýna muninn á æ og æ (Jón Helgason 1970:208, Haraldur Bernharðsson 2002:183–184).

Þá er að líta á Guðmundar kvæði biskups, 2. vísu, en kvæðið er talið ort 1345 (*Skjaldedigtning* B II:372):

(21) Rædda ek lítt við reglur Eddu
ráðin mín, ok kvað ek sem bráðast
vísur þær, er vil ek **ei** hrósa,
verkinn **erat** sjá mjúkr í kverkum;
stirða hefir ek ár til orða,
ekki má af slíku þekkjaz,
arnar leir hefig yðr at færa,
emka ek fróðr hjá skáldum góðum.

Þarna eru fjórar mismunandi neitanir, *ei*, *ekki* og viðskeytin *-at* og *-a*. Allar hafa sömu merkingu og það er engu líkara en fjölbreytnin sé notuð sem stílbragð. Vísan er einstæð að þessu leyti í gjörvöllum fornum kveðskap (Kat-

rín Axelsdóttir 2001:3–4). Skáldið ræðir hér einnig um „reglur Eddu“. Vísan sýnir kunnáttu í skáldskaparfræðum. En hér skiptir mestu máli að hún er nánast samheitavísa eða kennsluvísa um neitunarorð sem höfundurinn hefur greinilega sérstakan áhuga á. Dæmi um neitunarviðskeytin *-a*, *-at* og *-t* eru annars sárafá í dróttkvæðum frá 14. öld, eða aðeins sjö fyrir utan dæmin tvö í þessari vísu. Eitt þeirra dæma, *þorði-t*, er einnig í Guðmundar kvæði biskups, 62. vísu (*Skjaldedigting* B II 1915:388).

Giskað hefur verið á að Codex Regius hafi verið skrifað á Þingeyrum (Neckel 1915:68–69, 72, Lindblad 1954:254, 291, Stefán Karlsson 2000:243–244). Færa má rök fyrir því að handritið hafi verið á Þingeyrum fram yfir siðaskipti.¹¹

Höfundur Guðmundar kvæðis biskups var Arngrímur Brandsson, ábóti á Þingeyrum 1350–1357 og 1358–1361. Hér kemur því þrennt saman: Á Þingeyrum var ábóti sem var áhugasamur og vel að sér um neitanir. Nokkur neitunarviðskeyti í Codex Regius voru skafin brott af kunnáttumanni, kannski á 14. öld. Codex Regius virðist hafa verið á Þingeyrum þegar Arngrímur Brandsson var þar ábóti. Hér má svo e.t.v. bæta einu atriði við. Ekki er víst að hver sem er hafi mátt ganga í bækur klausturs og skafa. En það hefur ábóta leyfst.

¹¹ Á spássú í Codex Regius stendur Magnús Eiríksson. Louis-Jensen og Stefán Karlsson (1970:80–82) hafa bent á að þessi maður sé Magnús Eiríksson, lögréttumaður í Njarðvík. Þau rekja einnig ætt Guðrúnar Jónsdóttur, konu hans til Henriks Gerkens, klausturhaldara á Þingeyrum, en leggja ekki frekari áherslu á það. Í framhaldi af því má giska á hvaðan handritið er komið (ábending frá Helga Guðmundssyni). Henrik Gerkens, þýskur bartskeri, var klausturhaldari á Þingeyrum 1569–1577. Kona hans var hefðarkona, Jarþrúður Bjarnadóttir. Á Þingeyrum hafa þau hirt Codex Regius, vísast hún. Samkvæmt Jónsbók erfðu synir almennt jarðeignir en dætur lausafé. Dóttir þeirra var Þórdís Henriksdóttir í Reykjavík. Dóttir hennar var Guðrún Jónsdóttir. Maður Guðrúnar var Magnús Eiríksson, lögréttumaður í Njarðvík. Þormóður Torfason, sonarsonur Þórdísar, og Árni Magnússon, alfróður um íslensk skjöl, geta hvergi um fyrri eigendur Codex Regius. Þormóður nefndi þó við Árna að faðir sinn hefði kunnað vísu sem reyndist standa í handritinu. Þögnin um eigendur er ekki óeðlileg. Þormóður Torfason og Árni Magnússon þekktu handritið og hafa auðvitað gert sér fulla grein fyrir því hver Magnús Eiríksson var, kona hans og öll sú ætt. Þetta hefur verið svo augljóst að ekki tók því að nefna það eða skrifa það niður. Uppruni handritsins stóð skráður í handritinu sjálfu og var ljós þeim sem hirtu um slíkt meðan menn vissu hver Magnús Eiríksson var. Síðan féll sú vitneskja í gleymsku. Samkvæmt þessari ágiskun hefur eigendasagan verið: Þingeyraklaustur um 1570, Jarþrúður Bjarnadóttir í Svignaskarði, Þórdís Henriksdóttir í Reykjavík, Guðrún Jónsdóttir í Njarðvík. Handritið hefur þannig smám saman færst nær Skálholti, þar sem Brynjólfur biskup Sveinsson merkti sér það 1643.

Auðvitað er ekki hægt að sanna að Arngrímur ábóti hafi verið sá sem skóf. En þeir sem leggja stund á neitanafræði hafa sennilega aldrei verið margir.

Eitt smáatriði er vert að nefna. Í (8) hér að framan var bent á að hugsanlega hefði sá sem skóf lagt annan skilning í orðið *leikinn* en þann sem algengastur er. Hann hafi skilið *leikinn* sem lýsingarorð sem merkti 'gláður, kátur'. Guðmundar kvæði biskups, 62. vísa, hefst svo (*Skjaldedigtning* B II 1915:388):

(22) Svelgdiz ormr með vatni vörmu,
varð hann innan brjósts, leiknum svanna;
síðan fekk hon sótt með æði,
sútum grét þat móðir þrútin;

Þarna er lýsingarorðið *leikinn* talið merkja 'letsindig'. Orðið er notuð í svipaðri merkingu í Guðmundar sögu Arasonar, einnig eftir Arngrím ábóta: „... var maðr á léttasta aldri, gláðværr ok leikinn, ok því kallar hann út pilta sína at efla einshverja gleði, áðr tími sé til borðs.“ (*Byskupa sögur* III 1948:211). Bæði í Guðmundar kvæði og Guðmundar sögu kemur orðið *leikinn* fyrir í áþekkri merkingu og stungið var upp á við dæmið í (8). Sá sem skóf brott orð og stafi í Codex Regius virðist hafa skilið þetta orð eins og Arngrímur ábóti.

HEIMILDIR

A Book of Miracles. Ms No 645 4to of the Arna-Magnæan Collection in the University Library of Copenhagen. With an Introduction by Anne Holtsmark. Corpus codicum Islandicorum medii ævi VII. Copenhagen, 1938.

Byskupa sögur III. Guðni Jónsson bjó til prentunar. Reykjavík, 1948.

Dronke, Ursula (ed.). 1969. *The Poetic Edda*. Volume I. Heroic Poems. Oxford.

Edda. Die Lieder des Codex Regius I. Text. Herausgegeben von Gustav Neckel. Dritte, umgearbeitete Auflage von Hans Kuhn. Heidelberg, 1962.

Eddukvæði. Ólafur Briem annaðist útgáfuna. Reykjavík, 1976.

Eddukvæði. Gísli Sigurðsson sá um útgáfuna. Reykjavík, 1998.

Finnur Jónsson. 1912–1915. *Den norsk-islandske skjaldedigtning* A–B, I–II. København, Kristiania.

Flateyjarbók I–III. Christiania, 1860–1868.

GKS 2365 4to.

Haraldur Bernharðsson. 2002. Skrifandi bændur og íslensk málsgaga. Vangaveltur um málþróun og málheimildir. *Gripla* 13:175–197.

Hauksbók. Udg. Finnur Jónsson og Eiríkur Jónsson. København, 1892–1896.

- Heilagra manna sögur* I. Udg. af C.R. Unger. Christiania, 1877.
Håndskriftet Nr. 2365 4to gl. kgl. Samling på det store kgl. bibliotek i København
 (Codex Regius af den ældre Edda) i fototypisk og diplomatisk gengivelse. Udg.
 ved Ludv. F.A. Wimmer og Finnur Jónsson. København, 1891.
 Jón Helgason. 1970. Þriðji íhaldskarl. *Fróðskaparrit* 18:206–226.
 Katrín Axelsdóttir. 2001. *Nokkrar neitanir í forníslensku*. Ritgerð til M.A.-prófs í
 íslenskri málfræði. Háskóli Íslands.
 Lindblad, Gustav. 1954. *Studier i Codex Regius av Äldre Eddan*. Lund.
 Louis-Jensen, Jonna, Stefán Karlsson. 1970. En marginal i Codex Regius af Den ældre
 Edda. *Opuscula* IV:80–82.
 Neckel, Gustav. 1915. Untersuchungen zur Eddakritik I. *Beiträge zur Geschichte der
 deutschen Sprache und Literatur* XL:48–80.
 Nygaard, M. (1906) 1966. *Norrøn syntax*. Oslo.
 Nygaard, M. 1917. *Bemerkninger, rettelser og supplementer til min norrøn syntax*
 (Kristiania 1905). Kristiania.
Ordbog over det norrøne prosasprog. Register. København, 1989.
 Serlon de Wilton. 1965. *Poèmes latins*. Publié par Jan Öberg. Stockholm, 1965.
Skjaldedigtning, sjá Finnur Jónsson.
 Stefán Karlsson. 2000. *Stafkrókar*. Reykjavík.
 Wimmer, Ludv. F.A. og Finnur Jónsson 1891, sjá *Håndskriftet...*

SUMMARY

1. A considerable number of erasures occur in the manuscript of the Poetic Edda (Codex Regius). They are of two kinds: (a) Words and letters, already corrected by the scribe of the manuscript, have been erased as well as dittographs. (b) Other erasures. According to Ludvig Wimmer and Finnur Jónsson, they were made by an ignorant reader who indiscriminately deleted letters, syllables and words. It is not known when this was done. 2. Of the latter kind, (b), there are 29 erasures. More than half affect the 1st person clitic *-k*, alone or with a following negative suffix (see Table 1). In most of those cases, the 1st person pronoun was also present. 3. A close examination of 11 cases of the negative suffixes *-a* and *-at* shows that the erasures were made by a thoughtful scholar with a particular interest in negations. Two of his corrections have even been adopted by some modern editors. 4. Several other erasures also make sense and in some cases it is possible to guess why they were made. 5. Arngrímur Brandsson (–1361) was abbot of the Benedictine monastery of Þingeyrar 1350–1357 and 1358–1361. There are some reasons to suppose that the erasures are his work.

Katrín Axelsdóttir
 Íslenskuskor
 Heimspékideild Háskóla Íslands
 Nýja-Garði við Sæmundargötu
 101 Reykjavík
 katax@hi.is